

Jiří Rajmund T r e t e r a, *Stát a Církev v České republice*, Kostelní Vydří: Karmelitanské Nakladatelství s.r.o., 2002, ss. 156.

Pod powyższym tytułem J. R. Tretera, profesor na Wydziale Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze, opublikował nowy podręcznik prawa wyznaniowego Republiki Czeskiej. Całość tej publikacji obejmuje: przedmowę, jedenaste rozdziałów zasadniczej treści oraz wykaz literatury i skrótów.

W rozdziale pierwszym (ss. 8-10) znajdujemy dane statystyczne dotyczące aktualnego stanu wyznaniowego społeczeństwa Republiki Czeskiej. Z danych tych wynika, iż następstwa ateizacji ludności czeskiej, zaprogramowanej przez władze komunistyczne, są o wiele większe niż w Polsce. Podczas gdy w 1950 r. tylko 5,8% obywateli czeskich deklaroowało się jako bezwyznaniowcy, to w 1991 już 39,9%, a w 2001 – 58,3%. W 2001 r. przynależność do jakiegoś związku wyznaniowego deklaroowało 31,7% ludności. Spośród ludzi wierzących przynależność do Kościoła katolickiego deklaruje 26,9 %, zaś do Kościoła husyckiego – 0,9% i do Kościoła ewangelickiego – 1,3%. Na pytanie co do przynależności wyznaniowej 10,1% ludności nie udzieliło żadnej odpowiedzi.

Rozdział drugi, zatytułowany *Historyczny rozwój* (ss. 11-56), jest podzielony na dwie części. W pierwszej części omówione zostały systemy relacji między państwem a Kościołem, w którym Autor wyróżnia model państwa wyznaniowego i państwa świeckiego. Państwa komunistyczne zalicza do państw wyznaniowych „à rebours”, gdyż w miejsce oficjalnej religii narzucają społeczeństwu ideologię ateistyczną. Wśród państw świeckich Autor wyróżnił: dwa systemy rozdziału – w wersji amerykańskiej i francuskiej; system kooperacji, w którym państwo nie identyfikuje się z żadnym kościołem lub wyznaniem religijnym, ale podejmuje z nimi współdziałanie, oraz „państwo laickie”, którego treść jest niejasna. Jego zdaniem należy przyjąć, że jest to państwo neutralne pod względem wyznaniowym, tzn. nie jest ani wyznaniowe, ani świeckie, gdyż nie uznaje oficjalnej religii ani atestycznej ideologii.

W drugiej części tegoż rozdziału Autor charakteryzuje zmiany, jakie dokonywały się w relacjach między państwem i Kościołem na ziemiach czeskich od czasu Oświecenia do chwili obecnej. W dziejach tych wyróżnił następujące okresy: państwo wyznaniowe w okresie jurysdykcjonalizmu do 1848 r.; okres przejściowy (1848-1860); państwo świeckie (1860-1918), państwo świeckie (1918-1948), państwo ateistyczne (1948-1989); odnowa państwa świeckiego (od 1990 r.).

W trzecim rozdziale (ss. 57-66) Autor charakteryzuje pojęcie prawa wyznaniowego i jego źródła. Przez prawo wyznaniowe – jego zdaniem – należy rozumieć przepisy, za pomocą których państwo określa swój stosunek do związków wyznaniowych. Do źródeł czeskiego prawa wyznaniowego Autor zalicza: przepisy ustawy konstytucyjnej o prawach i wolnościach obywatelskich Republiki Czeskiej z 1992 r., wielostronne umowy międzynarodowe dotyczące ochrony praw człowieka, ustawę o wolności wyznania i o związkach wyznaniowych z 1991 r. (kilkakrotnie nowelizowaną), dwustronne umowy między rządem czeskim i Radą Ekumeniczną oraz między rządem i Konferencją Biskupów Kościoła katolickiego w Republice Czeskiej w sprawach: służby wojskowej duchownych, duszpasterstwa wojskowego, wynagrodzenia duchownych, dostępu Kościoła do rozgłośni radiowych. Porównując źródła prawa czeskiego ze źródłami prawa wyznaniowego sąsiednich państw (Polska, Słowacja, Chorwacja, Węgry) należy zauważyć brak dwustronnej umowy ze Stolicą Apostolską.

W rozdziale czwartym (ss. 67-68) Autor charakteryzuje czeski system prawa wyznaniowego. Jego zdaniem system ten zbliża się do modelu kooperacji między państwem a Kościołem.

W rozdziale piątym (ss. 69-83) Autor omawia status prawny Kościołów w Republice Czeskiej. Porusza takie problemy, jak: definicja Kościoła i związku wyznaniowego, problem uznania osobowości prawnej Kościołów i ich jednostek organizacyjnych.

W rozdziale szóstym (ss. 84-91) zostały scharakteryzowane poszczególne Kościoły i inne związki wyznaniowe (federacje gmin żydowskich), jakie aktualnie istnieją w Republice Czeskiej, oraz problem uznania osobowości prawnej i ich jednostek organizacyjnych.

W rozdziale siódmym (ss. 92-118) Autor omawia zespół zagadnień dotyczących związku między Kościołem a kulturą (wychowanie i szkolnictwo kościelne, uczelnie teologiczne różnych kościołów, nauczanie religii w szkołach publicznych, ochrona zabytków).

W rozdziale ósmym (ss. 119) zasygnalizowany został problem: Kościoły a prawo pracy.

W rozdziale dziewiątym – finansowanie Kościołów i restytucja majątku kościelnego (ss. 120-134) zostały omówione w aspekcie historycznym i współczesnym. Regulacja spraw majątkowych i finansowych kościelnych osób prawnych w Republice Czeskiej napotyka bowiem na szczególne trudności.

W rozdziale dziesiątym (ss. 135-145) – opieka duszpasterska w instytucjach państwowych (w wojsku, w więzieniach, w szpitalach i instytucjach społecznych). Należy zauważyć, że w Republice Czeskiej nie ma jeszcze Ordynariatu Wojskowego.

W rozdziale jedenastym scharakteryzowana została problematyka prawa małżeńskiego. Należy zauważyć, iż w Czechach istnieją dwie formy zawarcia małżeństwa cywilnego: jedna wobec urzędnika cywilnego a druga wobec duchownego, czyli że istnieje instytucja uznania skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego w formie fakultatywnej.

Lektura powyższej publikacji prof. Tretery daje Czytelnikowi polskiemu orientację w istotnych problemach dotyczących regulacji stosunków między państwem i Kościołem katolickim i innymi związkami wyznaniowymi w państwie, które znajduje się na takim samym jak Polska etapie przemian ustrojowych. Z porównania tych regulacji, jakie obowiązują w Republice Czeskiej i w Polsce, nasuwają się pewne spostrzeżenia co do istniejących różnic i podobieństw.

Przede wszystkim należy zauważyć, iż różnice wynikają z odmiennych tradycji. Kościół na ziemiach czeskich przez długi czas pozostawał bowiem w systemie państwa wyznaniowego – katolickiego cesarstwa austro-węgierskiego. Pozostałością tego systemu jest wynagradzanie duchownych z budżetu państwa, ale też silniejszy niż w Polsce antyklerykalizm. Do analogicznych regulacji prawnych należy zaliczyć instytucję uznania skutków cywilnych małżeństwa kościelnego, nauczanie religii w szkołach publicznych, wydziały teologiczne na uniwersytetach państwowych bądź jako samodzielne wydziały teologiczne (wydział teologii katolickiej w Ołomuńcu), duszpasterstwo w szpitalach. Brak jest Ordynariatu Wojskowego oraz definitywnego uregulowania zwrotu nieruchomości kościelnych zagrabionych przez władze komunistyczne. A przede wszystkim brak jest stabilizacji w stosunkach państwo–Kościół katolicki w drodze dwustronnej konwencji międzynarodowej, chociaż negocjacje między Stolicą Apostolską i rządem Republiki Czeskiej prowadzone są już od dłuższego czasu.

Józef Krukowski

Zenon Cardenal G r o c h o l e w s k i, *La filosofía del derecho en las enseñanzas de Juan Pablo II y otros escritos*, Bogota: 2001, wyd. Temis S.A, ss. 73.

Kardynał Zenon Grocholewski, wyróżniony wielokrotnie najwyższą godnością akademicką doktora *honoris causa* za osiągnięcia naukowe i działalność publiczną, należy do klasyków nauki prawa kanonicznego, którego cenne opracowania wydawane są w wielu językach i na różnych kontynentach. Jedną z jego najnowszych publikacji jest zbiór artykułów, który pod powyższym tytułem ukazał się na kontynencie Ameryki Łacińskiej nakładem Instytutu Nauk Humanistycznych Uniwersytetu De la Sabana w Bogocie, najbardziej prestiżowego wydawnictwa prawniczego w Kolumbii.

1. Zbiór ten poprzedzony jest wstępem (*Prologo*), w którym zamieszczone zostały wypowiedzi czterech znakomitych autorów. Są to: 1) biogram kard. Zenona Grocholewskiego napisany przez prof. Bogdana Piotrowskiego, absolwenta Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu w Grenoble, aktualnie